

Bartos Mónika¹

Béke vagy békétlenség

A vallás és a konfliktusok lehetséges kapcsolata,
különösen a válságreagáló műveletek sikere
szempontjából²

Peace or Peacelessness

The Possible Relationship between Religion and Conflict,
in Particular for the Success of Crisis Response Operations

Absztrakt

A következő oldalakon arra keresem a választ, hogy a vallás mekkora szerepet játszik a mindennapi életben és a konfliktusok kialakulásában azokon a területeken, illetve azokban az országokban, ahol az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európai Unió és a NATO válságreagáló missziói zajlanak. A válasz megtalálásához felhasználom az Institute for Economics and Peace globális békeindexét, az Aid to the Church in Need szervezet Religious Freedom Reportját, az Open Doors által kidolgozott World Watch Listet és az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériumának jelentéseit. A vallás és az erőszak körüli viták felvázolásán túl a perspektívát kiszélesítve kívánok rámutatni a konfliktusok lehetséges hátterére. Felteszem a kérdést, hogy mennyire lehet és érdemes egyszerűsíteni az okokat keresve, akár a vallási alapúnak tartott feszültséggel teli helyzetekben is. Különösen annak fényében, hogy a válságreagáló erők hatékony segítséget, a gyakorlatban működő megoldást akarnak kínálni, és elő akarják segíteni a pozitív béke felé vezető lépéseket. Lehetnek ebben segítségükre az egyházak, a hívő közösségek? Milyen példákat találunk erre az USA Külügyminisztériumának dokumentumaiban?

¹ E-mail: bartos.monika.eva@gmail.com

² Köszönet illeti a segítségéért Boda Mihály tanszékvezetőt, egyetemi docent (NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Alapozó Tudományok Intézete Hadtörténelem Tanszék) és Kiss Zoltán László ny. ezredest, egyetemi tanárt.

Kulcsszavak: válságreagáló műveletek, békeépítés, vallás, konfliktusok, modernitás, globalizáció

Abstract

Throughout the next pages, I seek to answer the question about the significance of religion in everyday life and in the emergence of conflicts in the areas and countries where the United Nations, the European Union, and NATO are conducting crisis response missions. In my strive to find answers, I have used the Global Peace Index of the Institute for Economics and Peace, the Religious Freedom Report by Aid to the Church in Need, the World Watch List developed by Open Doors, and reports by the U.S. Department of State. In addition to outlining the debates surrounding religion and violence, I wish to broaden the perspective and pinpoint the potential background of conflicts. I ask the question as to how far it is possible and worthwhile to simplify matters while seeking to identify the causes, even in situations of religious tension, especially given that crisis response forces wish to offer effective help and practical solutions whilst promoting steps towards positive peace. Can churches and religious communities be of assistance in this? What examples of this can we find in the documents of the U.S. Department of State?

Keywords: crisis response operations, peacebuilding, religion, conflicts, modernity, globalisation

Bevezetés

A 2025-ös globális békeindex (GPI) azt mutatja, hogy az elmúlt 17 évben a világ egyre kevésbé békés hely. A GPI 163 független államot és területet rangsorol a békesség szintje szerint. Az Institute for Economics and Peace (IEP) mérőszáma a világ népességének 99,7%-át fedi le, és ez a legismertebb és legelfogadottabb mérőszám a globális béke terén. Összesen 23 kvantitatív és kvalitatív mutatót használ a béke állapotának mérésére.³ A béke fogalmát így írja le:

„A békét köztudottan nehéz meghatározni. A legegyszerűbben az erőszak vagy az erőszaktól való félelem hiánya által elért harmónia fogalmával közelíthetjük meg, amit negatív békének neveznek. A negatív béke a pozitív béke kiegészítője, amelyet a békés társadalmakat létrehozó és fenntartó attitűdökként, intézményekként és struktúrákként definiálunk.”⁴

A globális békeindex az országokat a negatív béke szintje alapján rangsorolja, amit három nagy területet figyelve mér. A belföldi és nemzetközi konfliktusok az első

³ Institute for Economics & Peace 2025: 2.

⁴ Institute for Economics & Peace 2025: 100.

terület, a második a nemzeten belüli harmónia vagy viszály szintje, míg a harmadik a militarizáltság. A 2025-ös GPI megállapítja, hogy a II. világháború óta most a legmagasabb a jelentős konfliktusokat megelőző jellemző tényezők szintje. Ezen túl a globális békeindex azt is jelzi, hogy a konfliktusok megoldásának sikeressége az elmúlt 50 év bármely időszakához viszonyítva a legcsekélyebb. Ebben az is szerepet játszik, hogy a konfliktusok egyre inkább nemzetközivé válnak, ami nehezíti a kezelésüket.⁵

Hasonló tendenciát vázol fel a heidelbergi székhelyű, nemzetközi konfliktusokat kutató intézet (Heidelberg Institute for International Conflict Research) által korábban közölt, a 2023-as évre vonatkozó konfliktusbarométer is.⁶

Annak ellenére van ez így, hogy a nemzetközi közösség az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) égisze alatt több mint háromnegyed évszázada törekszik a békefenntartásra, amely feladatban évtizedek óta más nemzetközi szervezetekkel is osztozik. Valamint annak ellenére, hogy nemzetközi szinten léteznek azok az irányvonalak, az ezekből fakadó azon egyezmények, amelyek biztosítják az alapvető emberi jogokat, törekszenek ezáltal megszüntetni az egyenlőtlenségeket, valamint a bármely okból megnyilvánuló intoleranciát igyekeznek kezelni, csökkenteni. A 30 cikkből álló *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatát* az ENSZ Közgyűlése 1948. december 10-én fogadta el Párizsban. A dokumentum leszögezi, hogy az alapvető emberi jogok minden embert megilletnek fajra, bőrszínre, nemre, nyelvre, vallásra vagy politikai meggyőződésre való tekintet nélkül. A nyilatkozat nem kötelez, mivel nem törvényerejű, de gyakran hivatkoznak rá.⁷

Az 1966-ban elfogadott és 1976-ban hatályba lépett *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya* részletezi az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában* foglaltakat. Ez jogilag kötelező dokumentum, az Emberi Jogi Bizottság őrökdi a betartásán.⁸

Az ENSZ főtitkára, António Guterres 2023-ban bemutatta a *New Agenda for Peace* elnevezésű dokumentumot.⁹ A cím rezonál a Boutros Boutros-Ghali főtitkár nevéhez kötődő, 1992-ben életre hívott *Agenda for Peace* jelentésre.¹⁰ A *New Agenda for Peace* egy különösen sok kihívással teli világban a béke és biztonság előmozdításának lehetőségeit vázolja fel a nemzetközi jog alapján a multilaterális eszközöket használva. A jövőépítés három alapelvének a bizalmat, a szolidaritást és az egyetemességet tekinti, és hangsúlyozza a diplomácia és a nemzetközi együttműködés jelentőségét.¹¹

A parlamentek világszervezete, az Interparlamentáris Unió (IPU) 2023 tavaszán Bahreinben rendezett közgyűlésén a békés együttélés, a befogadó társadalmak, az intolerancia elleni küzdelem témáját vette napirendre.¹² Ugyanebben az esztendőben tartotta az IPU első világméretű vallásközi párbeszéd konferenciáját

⁵ Institute for Economics & Peace 2025: 2.

⁶ Heidelberg Institute for International Conflict Research 2024.

⁷ Országgyűlési Könyvtár 2023.

⁸ Compass – Manual for Human Rights Education with Young People [é. n.].

⁹ United Nations 2023.

¹⁰ BOUTROS-GHALI 1992.

¹¹ United Nations [é. n.].

¹² Inter-Parliamentary Union 2023a.

az ENSZ-szel közös szervezésben, amelynek Marrákes adott otthont. Az esemény zárásakor elfogadott marrákesi nyilatkozat a vallásközi párbeszéd fontosságára hívja fel a figyelmet, és minden vallás és meggyőződés egyenlő bánásmódban való részesítésére ösztönöz.¹³ A parlamentek világszervezete a vallások szerepét olyan jelentősnek tartja, hogy kétévente globális konferencia keretében kíván foglalkozni vele mindazon alkalmakon túl, amelyeket közgyűlésein és bizottságainak munkája során ennek szentel. Az elhatározásnak megfelelően 2025-ben a 27. rendes szentévhöz kötődően Rómában gyűltek össze országgyűlési képviselők, vallási vezetők, hitéleti szereplők, szakértők, ENSZ-munkatársak. A konferencia általános vitája a *Parlamentari képviselők párbeszédben a vallással és a hittel: A bizalom erősítése és remény merítése a közös jövőnk érdekében* című témát tárgyalta.¹⁴ A tanácskozás végén elfogadott zárónyilatkozat elítéli a vallás gyűlöletkeltésre felhasználását. Hangsúlyozza, hogy a vallásközi párbeszéd képes erősíteni a bizalmat, csökkenteni a megosztottságot. Kiemeli a politikusok, a parlamenti képviselők szerepét a békés együttélés előmozdításában.¹⁵ A *New Agenda of Peace* cselekvésre ösztönző megfogalmazásai és a parlamentek világszervezetének intolerancia csökkentésével, békekészségekben való együttélés elősegítésével és vallásközi párbeszéd erősítésével kapcsolatos megnyilvánulásai és ezek melletti elköteleződése arra enged következtetni, hogy sok teendő van még a konfliktuskezelés, a békeépítés területén, amire a vallásnak jelentős hatása van.

Ezt a feltételezést támasztják alá az Aid to the Church in Need, az Open Doors és az Amerikai Egyesült Államok (USA) Külügyminisztériumának (U.S. Department of State) jelentései, amelyeket a dolgozatomban bemutatok – kiegészítve a GPI-adatokkal – koncentrálna azokra az országokra, területekre, ahol jelenleg az ENSZ, az Európai Unió (EU) és a NATO válságreagáló műveletei zajlanak. Más nemzetközi erőfeszítések is vannak, én azonban amiatt fókuszálok az ENSZ-, az EU- és a NATO-missziókra, mert a magyar részvétel azokban jellemző. Ezen közegekben és kötetlékekben fordulnak elő magyar katonák, ezért fontosabbak számunkra.¹⁶

A vallás és a béke, valamint a békétlenség megközelítésének sokirányúságát szándékozom feltérképezni, amikor vázlatosan kitérek az ezzel kapcsolatos vitákra, véleményekre. Feltételezésem továbbá – és ezt igyekszem alátámasztani –, hogy az általánosságoktól tartózkodni érdemes, hiszen egy-egy konkrét helyzetet számos valláson kívüli tényező befolyásolhat, amire a válságreagáló műveletekben részt vevőknek fokozottan figyelni szükséges.

Végül arra keresem a választ, hogy az egyház képviselői, a hitalapú szervezetek, a hívő emberek, a diplomáciai lépések, valamint a politikusi döntések együttműködve a válságreagáló műveletek célkitűzéseivel miként segíthetik azt, hogy a vallás a konfliktusok kezelését, a békekészségekben való együttélést szolgálja. Gyakorlati példák említésekor a USA Külügyminisztériumának jelentéseiből merítek.

¹³ Inter-Parliamentary Union 2023b.

¹⁴ Inter-Parliamentary Union 2025a.

¹⁵ Inter-Parliamentary Union 2025b.

¹⁶ Kovács 2024.

A jelen, amiben élünk és a várható jövő

Az Aid to the Church in Need ezzel a mondattal kezdi 2023-as jelentését:

„A Covid-19-világjárvány következményei, az ukrajnai háború hatása, a Dél-kínai-tenger körüli katonai és gazdasági aggodalmak, valamint a megélhetési költségek gyors, világméretű növekedése által befolyásolt feszült globális légkörben a vallásszabadság megsértésére került sor számos országban, ahol több mint 4,9 milliárd ember él.”¹⁷

Ebből a megfogalmazásból az rajzolódik ki, hogy a vallási intolerancia és a konfliktusok nem függetlenek az emberek mindennapjait meghatározó körülményektől. A világban bekövetkező események nem csupán a biztonságérzetet, az életkörülményeket befolyásolják, hanem hatással vannak a válságreagáló műveletekre is. Azok területi, időbeli meghatározottságára, jellegére, számára, a sikerességet biztosító feltételekre. Emiatt érdemes röviden áttekinteni, hogy milyen tényezők és folyamatok zajlanak jelenleg, és mi várható a jövőben.

Jean-Jacques Babel svájci történétíró szerint az emberiség 5500 éves történetéből csupán 292 volt mentes a háborútól.¹⁸ A 20. és a 21. században sem jegyezték fel olyan napot, amelyik háború nélkül telt volna el. Sőt, 2016–2020 között a számuk emelkedett. Ez a tendencia várhatóan fennmarad. A regionális háborúk hatása a hadszíntéri pusztításnál sokkal nagyobb, túlnyúlik a regionális kereteken, gyakran a globális biztonságot is befolyásolja. A háborúk mellett a globális biztonsági kihívásokkal is számolni lehet. A nemzetközi biztonságot leginkább befolyásoló tényezők a globális irreguláris migráció, a terrorizmus és az éghajlatváltozás. Nem elhanyagolható a fegyverek és a tömegpusztító eszközök proliferációja, a kibertámadások, a gazdasági válság, az egészségügyi járványok, a humanitárius válságok, a fegyverkezési verseny, a bűnszervezetek és a magáncégek (nem kormányzati szervezetek) befolyásának növekedése. Az is valószínű, hogy a biztonság minden dimenziójában újabb biztonsági problémák merülnek majd fel. A békefenntartó missziók egyik fő színtere Afrika, ahol folyamatos a harc a befolyásért, elsősorban a válságok által érintett államokban. A nagyhatalmi versengés erre nincs kedvező hatással. Mivel az afrikai válságkörzetek sokszereplősek, a külső befolyás miatt a meglévő válságok rendezésére kicsi az esély, azok inkább az eskaláció irányába haladnak.

Az aktív fegyveres konfliktusok mellett az azok számát meghaladó befagyott konfliktusok is állandó veszélyforrást jelentenek. Emellett újabb fegyveres válságokra lehet számítani működésképtelen államok kialakulása miatt, belső konfliktusokból, illetve nagyhatalmi ellenállásból. A globális gazdasági válság következtében növekszik az esélye annak, hogy működésképtelen államok jöjjenek létre. Az országokon belüli problémák ugyanakkor növelik a terrrorszervezetek támogatottságát a lakosság egyes rétegeiben. Az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásai ezt a folyamatot erősítik. Így a globális biztonsági környezet romlása előidézheti, hogy egyre többen fordulnak a terrorizmus eszközeihez, és befolyásolhatja az illegális migráció növekedését is.

¹⁷ Aid to the Church in Need 2023: 53.

¹⁸ PHILLIPS–AXELROD 2005.

A nemzetközi közösségben kialakult környezet pedig nem segíti a válságok kezelését, a veszélytényezők elhárítását. Fokozatosan erodálódik a nemzetközi együttműködés mértéke, és csak azokon a pontokon látszik változás, ahol az érintett felek között érdekközösség alakul ki. Erre azonban kicsi az esély. A biztonsági tényezők nem egyformán jelentkeznek az országokban, általában csak egy-egy államra hatnak. Ez is oka lehet annak, hogy erősödik a nemzetek, országok önálló érdekérvényesítése.¹⁹

A vallás szerepének felértékelődése és a szélsőségesség jelensége

Az embereknek kapaszkodókra, fogalmi keretekre van szükségük ahhoz, hogy megértsék a valóságot és az abban való működés lényegét. A hitrendszerek ilyen keretet biztosítanak, és amikor az ahhoz ragaszkodók úgy érzik, hogy a számukra biztonságot jelentő keretrendszer veszélybe kerül, akkor azt egzisztenciális fenyegetésként élik meg. A vallás, valamint az egyházak az egyéni és a közösségi identitás meghatározó elemei.²⁰ Hiszen az identitás kapcsolati fogalom, a másokkal való kapcsolatokban tud létezni és fejlődni. Az identitást és a hovatartozást több tényező alakítja ki, amelyek lehetnek etnikai, nyelvi, faji összetevők, lehet a nem, a szexualitás, a közös tapasztalatok. Ezek sorát egészíti ki a vallás.²¹

A hidegháború végét, a bipoláris világrend felbomlását követően sok változás történt. Ezek egyike, hogy megnövekedett a nemzetközi élet szereplőinek a száma. A szuverén nemzetállamok mellett megtalálhatók a nemzetközi szervezetek, a multinacionális vállalatok, a nem kormányzati szervezetek, a média, az erőszakos nem állami szereplők (hadurak, terrorszervezetek, szervezett bűnözői csoportok), az állam nélküli kisebbségek, sőt bizonyos esetekben a különleges befolyással rendelkező egyének is. Mindez gyengítette az államcentrikus gondolkodást. A globalizáció következtében egyre erősebbé vált a kölcsönös függőség, az egymásba kapcsolódó érdekhálózatok és a kölcsönös egymásrautaltság, valamint a határok átjárhatósága és a nyitottság.²²

Az augsburgi vallásbéke (1555) és a vesztfáliai béke (1648) után felértékelődött a nemzetállamok szerepe. Az uralkodó narratíva az volt, hogy a harmincéves háború vérontásait a vallás okozta, amely mágikus, érzelmi, irracionális, dogmatikus és elkerülhetetlenül inkluzivista, ezért óhatatlanul erőszakhoz vezet. A szekuláris kormányzati formák – a vélekedés szerint – ezzel szemben tükrözték a felvilágosodás elveit, biztosították az állampolgári jogokat, az egyéni értelem gyakorlását, ami racionalitást és logikát, valamint toleranciát és pluralizmust eredményezett.²³ Az államot elválasztotta az egyháztól, és az állam olyan feladatokat vállalt, amelyeket korábban a vallás töltött be.

A felvilágosodás többek között a reneszánsz, az ipari forradalom és a francia forradalom mellett a modern civilizáció létrejöttét előmozdító folyamat része, amit modernitásnak nevezünk. A modernitás értékeket jelent, míg a modernizáció termékekre

¹⁹ VIDA 2023: 7–31.

²⁰ FOX 1998.

²¹ FERNANDEZ 2021: 367–388.

²² GAZDAG–REMEK 2018: 111.

²³ LYNCH 2014: 273–290.

utal. A modernitás jellemzője a nemzetállamok megszilárdulása, a nacionalizmus és a demokrácia fejlődése. Az egyén jogainak és jólétének mint értéknek a felemelkedése, valamint az állam és a vallás szétválasztása, a szekularizmuson alapuló modern állam kialakulása. Ugyanakkor számos árnyék is megmutatkozott, amelyet a globalizáció felerősített, illetve felgyorsított. A modernizmus elősegítette az anyagi kultúra létrejöttét, az erőforrások iránti éhséget és a kizsákmányolást. Az ősi politikai és gazdasági intézmények összeomlása és a nyugatiak hagyomány nélkülsége tökéletlen modernizációhoz, instabilitáshoz, konfliktusokhoz és az erőszak növekedéséhez vezetett számos nem nyugati országban. Olyan gazdasági rendszer jött létre, amely az egyenlőtlenségeket tovább erősítette, és közben felsejlett a nemzetállam kudarcra is polgárai szükségleteinek kielégítésében.²⁴

Legitimitásukat a közigazgatások sok egyén kollektív bizalma révén szerzik meg. Amikor ez a bizalom csökken, illetve megtörik, akkor tekintélyük elértéktelenedik. A legitimitációs válság politikai és személyes probléma is egyben, mert a közigazgatások vélt kudarcait az egyének cselekvőképességük elvesztéseként élik meg.²⁵ Tehetetlennek érzik magukat. A zűrzavar új kapaszkodók kereséséhez és a rendteremtés igényéhez vezet.

A káoszra gyakran a szélsőséges és erőszakos fellépés a válasz, amely a veszélyt kívánja ilyen módon elhárítani.²⁶

Viták a vallás és az erőszak kapcsolatáról

A felvilágosodás korában kialakított álláspont, amely a vallást az erőszakhoz kötötte – és amely álláspont ezt megelőzően is létezett már –, a 2001. szeptember 11-i, a World Trade Center és más célpontok ellen irányuló al-Kaida-terror támadások után újra felélénkült, és a vallás és az erőszak kapcsolatát teoretikus viták tárgyává tette. Igaz, hogy ekkor az érdeklődés elsősorban az iszlám és az erőszak kapcsolatára irányult. Számos gondolkodó igyekezett bizonyítani, hogy a vallásoknak elemi része az erőszak, sokan pedig ezt cáfolták. Ők azt hangsúlyozzák, hogy a vallás és az erőszak ok-okozati összekapcsolása túlságosan leegyszerűsítő. Szerintük a történelemben legalább annyi erőszakot követte el világi, mint amennyit vallási rezsimék.²⁷

Felvetik azt a kérdést is, hogy ha a vallást nem a vallott hit alapján határozzuk meg, akkor mit tekintünk vallásosnak, és mit nem. Ezen logika mentén eltűnik az államot és a vallást megkülönböztető vonal, emiatt nem lehet olyan kategóriákat felállítani, mint állami erőszak és vallási erőszak.²⁸

A modernitás és az erőszak növekedése közötti összefüggéseket vizsgáló politikai perspektíva szerint az erőszak a modernitás folyamatába van beágyazva, mert a politikai erőszak szükséges a fejlődéshez, amely gyarmatosítás, polgárháborúk, forradalmak, regionális konfliktusok, világháborúk formájában meg is nyilvánult. Azzal egészítik ezt ki, hogy nagyon sok ideológia – a klasszikus liberalizmustól kezdve a modern kori ideológiáig – mind az élet

²⁴ SINGH 2015: 186–194.

²⁵ JUERGENSMEYER 2001.

²⁶ FERNANDEZ 2021: 367–388.

²⁷ LYNCH 2014: 273–290.

²⁸ SANTOR 2017: 2.

zűrzavarának megszüntetését ígérték, azonban fokozatosan tekintélyelvűséggé alakultak át, és erőszakossá váltak. Emellett a hatalom gyakorlásának és az erőforrások birtoklásának vágya is erőszak alkalmazásához vezetett és vezet ma is.²⁹

A vallás és az erőszak kapcsolatának leegyszerűsítésétől óvó vélemények azt is érveként hozzák fel, hogy az erőszakos szélsőségeseknek sem csupán a vallás lehet a mozgatórugója. Táplálhatja politikai, gazdasági, társadalmi ideológia, azonban egy tényező nem elég, a mozgatórugók és a körülmények együttes megléte váltja ki az erőszakos szélsőséget.³⁰

A globalizáció nem mindenkinek hozta el a vágyott boldogságot. Az elnyomottak, kifosztottak és marginalizáltak számára veszélyt jelentett és a megalázottság érzését keltette.³¹

Az identitás, a kötődés és a biztonság megerősítéséhez, az ebből az állapotból való meneküléshez a vallás nyújtott segítséget, amely nem emberi eszmékhez, hanem állandó természetfeletti értékekhez köt.³² Emiatt a bipoláris világrend felbomlása a vallás újjáéledéséhez és a világ deszekularizációjához vezetett.³³

Megjelent a fundamentalizmus és a vallási szélsőségeség is, amely a homogenizáló, piacvezérelt globalizációra, a széttöredezett világra adott egyfajta válaszreakciónak tekinthető.³⁴ Az erőszakos vallási reakciók többségében felfedezhető az igény az erkölcsi és politikai reformra, a megújulásra, a rossz felett aratott győzelemre.³⁵

Szakértők megfogalmazása szerint a társadalmi konfliktusok sokdimenziós, kontextusspecifikus, multikauzális (több okra, illetve több tényező egymásra hatására vezethető vissza) társadalmi jelenségek.³⁶ Erre érdemes figyelmet fordítani. A környezet és a körülmények alapos tanulmányozása abban is segíthet, hogy elkerülhető legyen a sokszor elkövetett attribúciós hiba, amely tekintettel van a saját tettek külső tényezők általi meghatározottságára, viszont ezt nem veszi figyelembe másoknál.³⁷ Pedig a tetteknek és a társadalmi konfliktus kialakulásának számos oka van. Ez gyakran előítélethez vezet, ami a kitűzött cél elérését is veszélyeztetheti.

Jelentések, helyzetértékelések a vallásszabadság megvalósulásával kapcsolatban

Több intézmény, szervezet igyekszik valós képet kapni és az alapján felhívni a figyelmet a vallásszabadsággal kapcsolatos kérdésekre, hiányosságokra. Ezek közül az USA Külügyminisztériumának (U.S. Department of State), az Aid to the Church in Need, valamint az Open Doors elnevezésű szervezeteknek a jelentéseit használok elemzésemhez.

A *Nemzetközi vallásszabadságról szóló jelentést (International Religious Freedom Report)* az USA Külügyminisztériuma évente készíti el az 1998. évi nemzetközi vallásszabadságról szóló törvény (P.L. 105-292) 102(b) szakaszának megfelelően. Ez a jelentés

²⁹ SINGH 2015: 186–194.

³⁰ FERNANDEZ 2021: 367–388.

³¹ FERNANDEZ 2021: 367–388.

³² FOX 1998.

³³ LYNCH 2014: 275.

³⁴ FERNANDEZ 2021: 367–388.

³⁵ BUC 2014.

³⁶ KISS 2015: 22.

³⁷ SANTOR 2017: 9.

vázolja a vallásszabadság helyzetét, azokat a kormányzati politikákat, amelyek ezt sértik, és kitér arra, hogy a hiányosságokat, a rossz gyakorlatokat az USA nagykövetségei hogyan próbálják javítani, enyhíteni. A jelentések az előző naptári év január 1. és december 31. közötti időszakát vizsgálják. Az amerikai nagykövetségek számos forrásból szerzik az információt. Közöttük vannak kormánytisztviselők, nem kormányzati szervezetek, vallási csoportok, emberi jogi megfigyelők, tudósok, újságírók. A washingtoni székhelyű Nemzetközi Vallásszabadság Hivatala (Office of International Religious Freedom) további információk gyűjtése és elemzése érdekében szoros kapcsolatot ápol belföldi és külföldi csoportokkal, szervezetekkel, intézményekkel. A Külügyminisztérium célja és jelentéseinek alapja, hogy minden releváns információt a lehető legalaposabb előkészítés után a legobjektívebben és legtisztességesebben tárjon a nyilvánosság elé. A források sokaságával törekszik arra, hogy az esetleges elfogultságot kiküszöbölje.³⁸

Az 1947-ben alapított Aid to the Church in Need (ACN) nevű szervezet 1999 óta teszi közzé a vallásszabadságról szóló jelentését (*Religious Freedom in the World Report*), amelynek megállapításai 196 ország elemzésén alapulnak.

Az ACN egy csúszó súlyossági skála szerint méri a vallás és a meggyőződés szabadságának megsértését. Az intolerancia megnyilvánulását már „diszkriminációként” értékeli, ahol a törvény eltérően vonatkozik a vallási egyénekre és közösségekre. Az intolerancia súlyosabb formáit tekinti „üldöztetésnek”, amikor állami és nem állami szereplők nyíltan elnyomnak és büntetlenül üldöznek embereket, vallási csoportokat.³⁹

Legutóbbi dokumentumukban megállapítják, hogy 4,9 milliárd ember él olyan országban, ahol a vallásszabadság súlyos megsértésével kell szembesülniük. 28 országban üldöztetés, 33 országban pedig diszkrimináció áldozatai.⁴⁰ Az országok száma pedig gyarapszik azon „megfigyelés alatt” levőkkel, ahol újonnan felmerülő aggályos tényezőket tapasztaltak. Minden általuk meghatározott besorolásban előfordulnak gyűlölet-bűncselekmények és atrocitások. Ugyanakkor nem csupán a vallási kisebbségeket éri üldöztetés, hanem a többségi vallási csoportokat is, amelyek száma növekedett. A vizsgált időszakban megfigyelhető volt, hogy az intenzív üldöztetés fokozódott és koncentrálódott, ezt pedig nem követte felelősségre vonás, hiszen a büntetlenség is nőtt. Az üldözés az ENSZ *Emberi jogok egyetemes nyilatkozata* 18. cikkének, a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jognak a súlyos megsértését jelenti.⁴¹

Az *Open Doors* szervezet – amelynek gyökerei 1955-re nyúlnak vissza – elemzői állítják össze 150 országbeli szakértő valós adatainak felhasználásával a *World Watch Listet*. Az *Open Doors* adatai szerint több mint 380 millió keresztény szembesül a hite miatt diszkriminációval vagy üldöztetéssel.⁴² Az egyes országokban az üldöztetést egy pontrendszer segítségével rögzítik, amely nyomon követi az erőszakot és a nyomást. Ez a rendszer a keresztények elleni erőszakos incidensek számát és súlyosságát, valamint a hitük gyakorlása miatt elszenvedett nyomás mértékét méri az élet öt területén. Ezek a személyes életté, a családi, a közösségi és az egyházi élet, valamint a nemzeti lét.⁴³

³⁸ U.S. Department of State 2023a.

³⁹ Aid to the Church in Need 2023: 10.

⁴⁰ Aid to the Church in Need 2023: 53.

⁴¹ Aid to the Church in Need 2023: 6–8.

⁴² Open Doors 2025a.

⁴³ Open Doors 2025b.

Helyzetértékelés a vallással kapcsolatban azokban az országokban, ahol az ENSZ, az EU és a NATO válságreakáló műveletei zajlanak

A válságreakáló műveletek a nemzetközi béke és biztonság növelésének egyik eszközét jelentik. 2025 őszén az ENSZ, az EU, valamint a NATO erői az 1. táblázatban feltüntetett missziókban szolgálnak.

1. táblázat: Az ENSZ, az EU és a NATO válságreakáló missziói

Válságreakáló missziók		
ENSZ	Nyugat-Szahara (MINURSO), Közép-afrikai Köztársaság (MINUSCA), Dél-Szudán (UNMISS), Dzsammu és Kasmír állam (India és Pakisztán érintett) (UNMOGIP), Ciprus (UNFICYP), Golán-fennsík (UNDOF)	Kongói Demokratikus Köztársaság (MONUSCO), Abyei térség (Szudán és Dél-Szudán érintett) (UNISFA), Koszovó (UNMIK), Libanon (UNIFIL), Közél-Kelet (UNTSO)
EU	Közép-afrikai Köztársaság (EUAM RCA – polgári misszió és EUTM RCA – katonai misszió), Koszovó (EULEX Kosovo – polgári misszió), Irak (EUAM IRAQ – polgári misszió), Rafah határátkelőhely Egyiptom és Gáza között (EU BAM RAFAH – polgári misszió), Mali (EUCAP SAHEL MALI – polgári misszió), Örményország (EUM Armenia – polgári misszió), Georgia (EUMM Georgia – polgári misszió), Moldova (EUPM Moldova – polgári misszió), Mozambik (EUMAM Mozambique – katonai misszió), Nyugat-afrikai országok a Guineai-öbölben (Elefántcsontpart, Ghána, Togo, Benin) (EU SDI GOG – polgári és katonai misszió), Száhel (Csád, Mali, Niger, Burkina Faso, Mauritánia) (EU RACC Sahel)	Ukrajna (EUAM UKRAINE – polgári misszió és EUMAM Ukraine – katonai misszió), Líbia – polgári misszió és EUNAVFOR MED IRINI – katonai művelet), Palesztin területek (Ciszjordánia, Gáza) (EUPOL COPPS – polgári misszió), Szomália (EUCAP Somalia – polgári misszió és EUTM Somalia – katonai misszió), Bosznia-Hercegovina (EUFOR BOSNIA-HERZEGOVINA Military Operation ALTHEA), A Baab al-Mandab-szoros és a Hormuzi-szoros területe, valamint a Vörös-tenger, az Adeni-öböl, az Arab-tenger, az Ománi-öböl és a Perzsa-öböl nemzetközi vizei (EUNAVFOR ASPIDES – Naval Operation), Afrika szarva és a Nyugat-Indiai-óceán (EUNAVFOR ATALANTA) Líbia (és a Földközi-tenger) (EUBAM)
NATO	Koszovó (KFOR), Irak (NMI), Földközi-tenger (OSG), Égei-tenger (Aegean Activity)	Szomália (Cooperation with the African Union és az ATMIS [az Afrikai Unió szomáliai átmeneti missziójának] stratégiai szállítási támogatása)

Forrás: a szerző szerkesztése *United Nations Peacekeeping [é. n.]*, *European Union 2025*, *North Atlantic Treaty Organization 2025* alapján

Az Institute for Economics and Peace által közzétett *global peace index* adatai, az Aid to the Church in Need szervezet *Religious Freedom in the World Report*jának értékelése, valamint az Open Doors által megjelentetett *World Watch List* alapján mutatom be

táblázatos formában azon országok, területek békétlenségre és vallásszabadságra vonatkozó helyzetét, ahol az ENSZ, az EU és a NATO válságreagáló erői szolgálnak (2. táblázat).

2. táblázat: A negatív béke és a vallásszabadság

Ország	GPI 2025		Religious Freedom Report 2023	World Watch List 2025
Nyugat-Szahara (Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság)	nincs adat		nincs besorolva/nem vizsgált	
Kongói Demokratikus Köztársaság	3,292	↓3	↓	35
Közép-afrikai Köztársaság	2,912	↓2	nincs besorolva	27
Dél-Szudán	3,117	↑2	megfigyelés alatt	76
Szudán	3,323	↑2	↓	5
India	2,229	↔	↓	11
Pakisztán	2,797	↓4	↓	8
Koszovó	1,908	↓3	nincs besorolva	
Ciprus	1,933	↓1	nincs besorolva	
Libanon	2,674	↓1	megfigyelés alatt	74
Golán-fennsík	nincs külön adat		nincs külön besorolva/nem vizsgált	
Izrael	3,108	↔	↓	
Szíria	3,184	↓1	-	18
Jordánia	1,957	↓2	↑	50
Kuvait	1,642	↔	-	58
Szaúd-Arábia	2,035	↑14	↓	12
Jemen	3,262	↑3	-	3
Omán	1,738	↓5	↑	32
Egyesült Arab Emírségek	1,812	↑2	↑	60
Katar	1,593	↑1	↑	41
Bahrein	2,099	↓7	-	67
Törökország	2,852	↑1	↓	45
Azerbajdzsán	2,067	↑17	↓	52
Irán	2,750	↓4	↓	9
Irak	2,862	↑3	-	17

Ország	GPI 2025		Religious Freedom Report 2023	World Watch List 2025
Ukrajna	3,434	↓3	megfigyelés alatt	69
Líbia	2,478	↑1	↓	4
Egyiptom	2,157	↑2	↑	40
Szomália	2,983	↑3	-	2
Örményország	1,893	↑10	nincs besorolva	
Georgia	2,185	↓8	nincs besorolva	
Palesztin területek (Ciszjordánia és Gáza)	2,811	↑1	↓	62
Moldova	1,918	↓2	nincs besorolva	
Mozambik	2,273	↓7	↓	37
Bosznia-Hercegovina	1,895	↓3	nincs besorolva	
Elefántcsontpart	2,066	↓2	megfigyelés alatt	73
Ghána	1,898	↓3	megfigyelés alatt	
Togo	2,381	↓7	megfigyelés alatt	66
Benin	2,211	↑5	megfigyelés alatt	
Csád	2,593	↔	↓	49
Mali	3,061	↓1	↓	14
Niger	2,759	↓4	↓	28
Burkina Faso	3,016	↔	↓	20
Mauritánia	2,204	↓8	-	23

Forrás: a szerző szerkesztése Institute for Economics and Peace 2025: 8–9, Aid to the Church in Need 2023 és Open Doors 2025a alapján

A globális békeindex az országokat a negatív béke szintje alapján rangsorolja, valamint pontozza. Minél magasabb a 0 és 5 közötti pontérték, a béke annál alacsonyabb szintű.

A táblázatban szereplő GPI 2025 adatok és jelek jelentése:

A béke szintje
nagyon magas
magas
közepes
alacsony
nagyon alacsony

A számok a rangsorban történt változást mutatják.

- ↑ A listán feljebb lépett a korábbi helyéhez képest.
- ↓ A listán lejjebb csúszott a korábbi helyéhez képest.
- ↔ A listán nem változott a helye az előző jelentéshez képest.

Az Aid to the Church in Need elnevezésű szervezet által jegyzett *Religious Freedom Report* értékeit tartalmazó oszlop értelmezése:

üldöztetés, gyűlölet-bűncselekmények és vallási indíttatású erőszak
diszkrimináció, gyűlölet-bűncselekmények és vallási indíttatású erőszak
„megfigyelés alatt” kategória, mert aggasztó folyamatok indultak el

- ↑: 2021 óta javult
- ↓: 2021 óta romlott
- : 2021 óta nem történt változás

Az Open Doors szervezet *World Watch Listje* a keresztényüldözés szintjeit jeleníti meg a színek alapján, míg a számok azt mutatják, hogy a rangsorban melyik helyet foglalja el az adott ország a skálán. Általában 50-ig találjuk meg az országokat a rangsorban, azonban egy összehasonlítás tágabb képet fest, mert 78-ig mutatja be őket.⁴⁴

A keresztényüldözés szintjei
Szélsőségesen magas (81–100 pont)
Nagyon magas (61–80 pont)
Magas (41–60 pont)

- ↓ Az előző jelentéshez képest lejjebb csúszott a rangsorban.
- ↑ Az előző jelentéshez képest feljebb helyezkedik el a listában.

Az USA Külügyminisztériuma *International Religious Freedom Report 2023* vonatkozó országjelentéseinek a legfontosabb kiemelendőket tartalmazó összefoglalóit tanulmányozva készítettem el a 3. táblázatot, amely az azokban szereplő megállapításokat tartalmazza az általam meghatározott kategóriák szerint.⁴⁵

⁴⁴ Open Doors 2025c.

⁴⁵ U.S. Department of State 2023a–r.

3. táblázat: Főbb megállapítások a válságreagáló műveletek által támogatott országokra, területekre vonatkozóan

Ország	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Kongói Demokratikus Köztársaság	igen	igen	igen	igen				igen
Mali	igen	igen	igen	igen		igen	igen	igen
Szudán	igen		igen	igen		igen		
Közép-Afrikai Köztársaság	igen*		igen	igen	igen	igen	igen	
Mauritánia	nem		igen	igen				igen
Burkina Faso	igen		igen	igen		igen	igen	igen
Csád	igen		igen	igen	igen	igen	igen	igen
Niger	igen			igen		igen	igen	igen
Dél-Szudán	igen		igen				igen	
Elefántcsontpart	igen		igen	igen				
Koszovó	igen		igen	igen				
Ciprus	igen		igen	igen			igen	
Ukrajna	igen		igen	igen				
Örményország	igen		igen	igen				
Georgia	igen		igen	igen				
Moldova	igen		igen	igen				
Bosznia-Hercegovina	igen		igen	igen				
Líbia	nem		igen	igen		igen		igen
Irak	igen*		igen	igen	igen			igen
Libanon	igen		igen	igen		igen		igen
Egyiptom	nem*		igen	igen				
Mozambik	igen		igen	igen			igen	igen
Szomália	nem	igen	igen	igen		igen		igen
Ghána	igen				igen		igen	

Ország	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Benin	igen							
Izrael, Nyugati part és Gáza	nem		igen	igen				igen
India	igen		igen	igen			igen	
Pakisztán	igen*		igen	igen				igen
Szíria	igen		igen	igen				igen
Jordánia	igen*		igen	igen			igen	
Kuvait	igen			igen				
Szaúd-Arábia	nem*			igen			igen	
Jemen	nem		igen**	igen**		igen		igen
Omán	igen*		igen**				igen	
Egyesült Arab Emírségek	igen*						igen	
Katar	nem*			igen			igen	
Bahrein	nem			igen				
Irán	nem		igen	igen				
Törökország	igen		igen	igen				
Azerbajdzsán	igen			igen				

Jelmagyarázat:

1. A vallásszabadság benne van az alkotmányban, *megszorításokkal, kiegészítésekkel
2. Konfliktus a válságreakáló erőekkel
3. Keresztények üldözése, diszkriminálása, **hivatkozik az Open Doorsra is
4. Más vallásúak üldözése, diszkriminálása (nem a keresztény vallásúak), **hivatkozik az Open Doorsra is
5. Verseny az erőforrásokért
6. Gyenge központi hatalom
7. Vallásközi párbeszéd jelentősége, arra való utalás
8. Szélsőséges és/vagy terrorista szervezet, csoport jelenléte

Forrás: a szerző szerkesztése U.S. Department of State 2023a–r alapján

A táblázatokból jól kitűnik, hogy nincs két egyforma eset. Számos ország alkotmányosan garantálja a vallásszabadságot, azonban a jogszabályi háttér ellenére diszkriminációban vagy üldözésben van részük a keresztényeknek vagy más vallási csoportokhoz tartozó embereknek. Jó néhány olyan országban is teljesítenek szolgálatot a válságreakáló erők, ahol az alkotmány kimondja ugyan a vallásszabadságot,

de már a jogszabály megkötéseket határoz meg, illetve egyes vallásokat pozitívan megkülönböztet. Mindezek mellett az is megfigyelhető, hogy 77 évvel az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának* elfogadása, valamint 49 évvel a *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának* hatálybalépése után még mindig vannak országok, amelyek alkotmánya nem engedélyezi a vallás, a meggyőződés szabad gyakorlását, sőt jogszabályok tiltják és szankcionálják azt. A Kongói Demokratikus Köztársaság, Mauritánia, Irak, Pakisztán, Szíria, Szaúd-Arábia, Jemen és Irán esetében még a halálbüntetés lehetőségével is szembe kell nézniük az állam által nem tolerált valláshoz tartozó embereknek az USA Külügyminisztériuma által megjelentetett *International Religious Freedom Report 2023* szerint.

A Közép-afrikai Köztársaságban, Csádban, Irakban és Ghánában észlelhető, vallással összefüggő konfliktusok esetében kiemelik a jelentések a szűkös természeti erőforrásokért folyó küzdelmet mint katalizátort. A csádi jelentés kifejezetten kitér arra, hogy a szegénység, a gazdasági lehetőségek hiánya, valamint a kormányzati szolgáltatások gyengesége növelte az erőszakos szélsőséges kockázatát, így a vallással kapcsolatos megnyilvánulásokét is. Hasonlót világít meg a Mozambikról szóló jelentés summázata. Hangsúlyozza, hogy az ország északi marginalizáltsága történelmi okokban keresendő, az ott élő, többségében muszlim lakosság társadalmi és gazdasági sérelmei is hozzájárultak a felkelésekhez. Figyelmeztet a jelentés arra is, hogy az erőszak elsődlegesen vallási indíttatásra való visszavezetése súlyosbíthatja a helyzetet, mert fokozhatja a már meglévő sérelmeket. Benin esetében is fontosnak tartja a jelentés megemlíteni, hogy a gazdasági lehetőségek növelése enyhíthet azon a pénzügyi nyomáson, amely az embereket arra készíti, hogy vallási szélsőséges szervezethez csatlakozzanak. A folyamatos gazdasági romlás Szíriában is hozzájárult a vallási csoportok közötti feszültséghez. Az Indiáról szóló beszámoló azt húzza alá, hogy vannak olyan konfliktusok, amelyek szereplői között a vallás és az etnikai hovatartozás szorosan összefügg, ezért csupán a vallás alapján nem lehet kategorizálni az erőszakos cselekményeket. Mindezekből kitér, hogy a vallási alapúnak tűnő konfliktusok hátterét is érdemes alaposan tanulmányozni, mert a mozgatórugók egy része másban gyökerezhet. Ugyanakkor a vallás politikai manipuláció eszköze lehet, amikor a hatalmon lévők vagy arra törekvők akarják egymás ellen uszítani saját érdekeiknek megfelelően az egyes csoportokat. Az *International Religious Freedom Report 2023* Burkina Faso és Szomália esetében ezt az aspektust kifejezetten kiemeli, míg Beninnel kapcsolatban azt említi meg, hogy létrehozták a vudu valláson alapuló vallási turizmus fejlesztéséért felelős bizottságot. Ez arra mutat rá, hogy a politikai érdekvédelem mellett a vallást lehet gazdaságélénkítő eszköznek is tekinteni. Mindezek aláhúzzák, hogy a vallással kapcsolatban nem lehet leegyszerűsítő megközelítést alkalmazni.

A fenntartható segítség

A *Békeprogram (Agenda for Peace)* elnevezésű dokumentumban Boutros Boutros-Ghali ENSZ-főtitkár 1992-ben új alapokra helyezte a világszervezet békefenntartó tevékenységét. Felhívta a figyelmet arra, hogy nem elég a katonai dimenzióját szemlélni a válságkezelési műveleteknek, hanem komplex megközelítés szükséges, és kiemelkedő

szerepet szánt a megelőző (*preventív*) diplomáciának.⁴⁶ A konfliktusok kezelésének négy módját vázolta fel. Az első a *megelőző diplomácia*, amely a konfliktus kialakulása előtt a diplomácia, a tárgyalás, az egyeztetés, a korai előrejelző mechanizmusok eszközeivel kívánja elkerülni annak kirobbanását. A *béketeremtés* már a konfliktus bekövetkezése után akarja előmozdítani a tűzszünetet, azt, hogy a felek megoldják az érdekkülönbséget. Mindennek számos, többek között katonai eszköze is lehet. A *békefenntartás* a tűzszünet betartását ellenőrzi, az elért békét kívánja megőrizni, míg a *békeépítés* az egész társadalom formálását, az intézményrendszer fejlesztését jelentő hosszú folyamat, amely a tartós békét szolgálja.⁴⁷

Ezt a folyamatot erősítette 2000-ben a Brahimi-jelentés, amely a politikai, a gazdasági, a katonai és a fejlesztési tevékenységek integrálását szorgalmazta a missziók eredményessége érdekében.⁴⁸ A komplex megközelítésből adódik, hogy a válságreakáló műveletek személyi igénye egyre inkább a polgári kiegészítő tevékenységek és az azokat végző szakemberek jelenlétét követeli meg.⁴⁹ A prevenció pedig azt a követelményt támasztja, hogy a feladatot végzők ismerjék jól a közeget, amelyben tevékenykednek. Annak jellegzetességeit, történelmét, a közösségeket feszítő problémákat, az esetleges szembenállások okait. A holisztikus szemlélet elkerülhetetlen.

Carl von Clausewitz porosz tábornok, katonai teoretikus *A háborúról* című munkájában szól arról, hogy a háborúk nem váratlanul jelennek meg, azok egy folyamat eredményei.⁵⁰ Ha pedig ez így van, akkor a folyamatot és az azt befolyásoló tényezőket figyelve elősegíthető, ugyanakkor el is kerülhető egy háború, egy fegyveres konfliktus megjelenése.

Sapoznyikov szovjet marsall és hadtudós azt írja, hogy „azok a politikai célok, amelyeket az állam tűz ki maga elé, általában békés megegyezések útján érhetők el, és csak kivételes esetben oldódnak meg a harcmezőn”.⁵¹ Ezek a gondolatok alátámasztják, hogy a politika élhet és élnie is kell a Boutros Boutros-Ghali és mások által nagyra tartott diplomáciai eszközökkel. Különösen fontos ez a posztbipoláris világrend idején, amikor a kisebb kockázatú, de nagy valószínűségű háborúk száma megnőtt, sok helyen igénybe véve és lekötve a nemzetközi szervezetek válságreakáló, békefenntartó erőit.⁵²

A holisztikus szemlélet és a megelőzés azért is kap fontos szerepet, mert várhatóan a konfliktusok kialakulásának valószínűsége nem csökken a jövőben. A globális békeindex, amely 163 országban méri a társadalmi biztonság és védelem, a folyamatban lévő belföldi és nemzetközi konfliktusok mértéke, valamint a militarizáció szintje szerint a béke állapotát, azt mutatja, hogy a globális békesség átlagos szintje 0,36%-kal romlott. Az elmúlt 17 évben ez már a 13. romlás a békesség területén.⁵³ A békefenntartó műveletek szempontjából fontos megállapítás, hogy a globális békeindex szerint az erőszak és a békesség összekapcsolódhat a szomszédos országokban. Mindkettő esetében egymásra hatás figyelhető meg, a béke és a konfliktusok együtt mozognak.

⁴⁶ Országgyűlési Könyvtár 2022.

⁴⁷ JUHÁSZ 2019.

⁴⁸ GAZDAG-REMEK 2018: 76.

⁴⁹ KISS 2015: 79.

⁵⁰ CLAUSEWITZ 1917 [1832]: 32–33.

⁵¹ SAPOSNYIKOV 1976: 305.

⁵² GAZDAG-REMEK 2018: 205.

⁵³ Institute for Economics & Peace 2025: 2.

A nemzetközi béke és biztonság megteremtése kollektív felelősségünk, amit az ENSZ 1948 óta folyamatosan végez.⁵⁴ Ehhez a misszióhoz számos nemzetközi szervezet csatlakozott azóta, és nemzetállami szinten is nagy az elköteleződés. Az elmúlt évtizedekben sok tapasztalattal lett gazdagabb a nemzetközi közösség, amit sikerek és kudarcok egyaránt tápláltak. Vannak lezárt békefenntartó műveletek, és vannak olyanok, amelyek évtizedek óta zajlanak. Mindez és a békétlenség globális növekedése rávilágít arra, hogy fontosak a missziók fenntarthatósági kérdései a végső cél, a tartós béke elérése szempontjából. Ez igaz a politikai, a katonai, a pénzügyi és a humán erőforrás fenntarthatóságára is. Az Egyesült Államok 2001. szeptember 11. után indított globális háborúja a terrorizmus ellen (*global war on terrorism, GWOT*) és annak eddigi tapasztalatai is figyelmeztetnek arra, hogy a siker előfeltétele a megfelelő, helyes mértékű, az erőforrásokhoz és képességekhez igazodó célok meghatározása. Amikor egy misszió segítségnyújtás szándékával belép egy területre, akkor elköteleződik annak jövője szempontjából, egyfajta felelősséget vállal érte. Így a misszió sikere az adott terület, ország, régió sikerét, jövőjét is jelenti egyben. A kudarc nemcsak bizalmatlanságot szül és gyengíti a hitelességet, a tiszteletet és a legitimitást, hanem reménytelenséget, kilátástalanságot is hoz.⁵⁵

Ezért fontos a válságreagáló műveletek előtt és alatt a részletes, minden szempontra kiterjedő tájékozódás és a folyamatos tanulás. A befogadó környezet jellemzőinek tanulmányozása azért is elengedhetetlen, mert a helyi lakosság támogatása, együttműködése és kitűzött célokkal való azonosulása nélkülözhetetlen a fenntartható siker érdekében.

Annál is inkább így van ez, mert a békefenntartó műveletek olyan területeken zajlanak, ahol a lakosság hosszú ideje éli át a reménytelenséget, a kizártságot és a marginalizálódás érzését. A 2025-ös globális békeindex adatai szerint azokban az országokban, ahol a legmagasabbak az erőszak gazdasági költségei (Afganisztán, Ukrajna, Észak-Korea, Szíria, Szomália, Közép-afrikai Köztársaság, Kolumbia, palesztin területek, Burkina Faso, Ciprus), ez átlagosan a GDP 27,75%-ának felel meg. Összehasonlítva ezt az erőszak által legkevésbé érintett 10 ország 3% alatti értékével igazán megdöbbentő a különbség.⁵⁶ Az adatok rámutatnak, hogy a konfliktusok nagyon sokba kerülnek, és nem csupán anyagi értelemben.

A válságreagáló műveletek esetében mindig fontos a felszín alá nézni, és elkerülni az általánosításokat. A számok, az adatok, az általános megállapítások sok hasznos információt elfedhetnek. Mint például az erőszak által leginkább érintett tíz ország esetében is csak további tájékozódás után derülnek ki a részletek. Többek között az, hogy Ciprus és Kolumbia a nagyszámú menekült és a jelentős belső migráció miatt került az érintett országok közé.⁵⁷

Ha a körülmények alapos elemzését társadalmi, különösen vallási aspektusból szemléljük, akkor elmondható, hogy számos szakértő hívja fel a figyelmet arra, hogy a modernizáció hátrányai, a globalizáció kudarcai, valamint az állami kormányokból való kiábrándultság miatt sok helyen a vallás, mi több, a közösségre jellemző ősi

⁵⁴ Országgyűlési Könyvtár 2022.

⁵⁵ RECORD 2003.

⁵⁶ Institute for Economics & Peace 2025: 51.

⁵⁷ Institute for Economics & Peace 2025: 41.

vallás megerősödése figyelhető meg, akár szélsőséges jegyeket is mutatva. Az általuk jogfosztottságot előidéző és árulónak tartott állami kormányokat közeli, a nyugati kormányokat távoli ellenségnek tekintik.⁵⁸ A modernizációt és a globalizációt megtestesítő Nyugat és annak képviselői pedig nemkívánatosak számukra, amit a kolonizációs történelmi tapasztalatok tovább erősíthetnek. Mindez haragot, erőszakot szülhet, aminek a válságreagáló műveletek személyi állománya és bázisai is ki lehetnek téve. Ennek valóságát mutatják az USA Külügyminisztériumának a Kongói Demokratikus Köztársaságra, Malira, valamint Szomáliára vonatkozó legutóbbi jelentései.⁵⁹

A globális békeindexet (GPI) vizsgáló *Institute for Economics & Peace* 25 000 gazdasági és társadalmi előrehaladási mutató elemzésével megalkotta a pozitív békeindexet (PPI). A pozitív béke a társadalom rugalmas ellenálló képességét mutatja. Azt a képességét, hogy megvédje magát a sokkaktól, illetve azok bekövetkezése után minél hamarabb talpra tudjon állni. A pozitív béke mindazoknak az attitűdöknek, intézményeknek és struktúráknak az összessége, amelyek a békés társadalmakat létrehozzák és fenntartják. A pozitív béke pillérei: jól működő kormány, szilárd üzleti környezet, mások jogainak elfogadása, jó kapcsolat a szomszédokkal, szabad információáramlás, magas szintű humán tőke, a korrupció alacsony szintje, a források méltányos elosztása.⁶⁰

A válságreagáló műveletek esetében is lényeges szem előtt tartani az adott társadalom ellenálló képességét, hiszen az immunhiányos közösségek sebezhetőbbek a radikalizálódás és a szélsőséges elképzelések tekintetében.⁶¹ A válságreagáló erők egy adott országban a jövőbeli béke érdekében lépnek fel, amely lehet pozitív és negatív. Negatív béke esetén a korábban egymással szemben álló felek nem alkalmaznak közvetlen fizikai erőszakot a másik ellen. Egymás mellett élésük azonban csak a felszínen békés, alatta, a szándékok szintjén viszont nem. Az erőszak megbújik a társadalmi struktúrákban és a közvetített kultúrában. A negatív béke instabil helyzet egy társadalom számára, mivel fenntartja a szándékos erőszakot. A pozitív békére ezzel szemben a közvetlen fizikai erőszak hiánya mellett a harmonikus szándékok megléte jellemző. Ilyenkor a korábban ellenséges felek erkölcsi harmóniában élhetnek. Ehhez elengedhetetlen az oktatás, a nevelés, amelyen keresztül megváltozik az emberek gondolkodásmódja. Erkölcsi közösség formálására van szükség, amelynek csupán egyik eszköze az iskola, legalább ilyen fontos a példamutatás, a megfelelő viselkedési minták közvetítése. Ebben a válságreagáló erők aktívan szerepet vállalhatnak, és fontos is, hogy ezt megtegyék.⁶²

A pozitív béke minden pillérét erősíteni érdemes, hogy a békefenntartó művelet tartós sikerrel záruljon.

⁵⁸ FERNANDEZ 2021: 367–388.

⁵⁹ U.S. Department of State 2023a.

⁶⁰ Institute for Economics & Peace 2023: 65–66.

⁶¹ FERNANDEZ 2021: 367–388.

⁶² BODA 2020: 72–73.

A vallás egyensúlyt teremtő szerepe az egyénekben és arra törekvő erőfeszítései a társadalmakban

A vallás stabilizáló hatása

A vallás a lét értelmezésének keretrendszerét biztosítja, védelmet nyújt, ugyanakkor azt a módot is meghatározza, amellyel az egyének vagy a csoportok az erőszakot megálmodják, megcselekszik, illetve megakadályozzák. Az erőszak megnyilvánulási formái azon vallásos szokások szerint változnak, amelyekhez tartoznak. A vallásos kultúrát, illetve annak szekularizált kulturális leszármazottját emiatt érdemes megismerni. A vallások tömegeket tudnak megmozgatni.⁶³ Ezen túl legitimációt biztosíthatnak döntéseknek, intézményeknek és politikai erőknek.⁶⁴

A vallás újraéledése a társadalmakban bizonyítja annak jelentőségét. Víziót és energiát nyújt. Azt a reményt, hogy a világ megváltoztatható, és azt is, hogy van egy jobb világ a létezőn kívül. Erre a reményre pedig, úgy tűnik, az egyre inkább szétterjedő világban nagy szükség van. A reményből fakadó erőt a hívők a globális közös műteremtésére tudják fordítani.⁶⁵

Aktív részvétel a konfliktusok kezelésében a válságreagáló műveletek által segített országokban

Az USA Külügyminisztériuma által készített jelentések felhívják a figyelmet a politikusok, a kormányok és a vallási vezetők szerepére a konfliktusok, feszültségek csökkentésében. Nem csupán a rossz döntések meghozatala, de a cselekvés elmaradása is súlyos következményekkel járhat. Erre mutat rá az Indiáról szóló jelentés, amelyben a Manipurban kirobbant erőszakos cselekmények elfajulását a központi és a manipuri kormány kudarcaként említik.⁶⁶

Az összefoglalók azonban számos pozitív gyakorlatról is beszámolnak.

A vallási ünnepek alkalmával Mali muszlim, katolikus és protestáns vezetői közösen szólítottak fel a szolidaritásra és a békére.⁶⁷ Burkina Faso politikai vezetői kijelentették, hogy a társadalmi kohézió érdekében a vallási közösségek közötti párbeszédre is szükség van. Muszlim értelmiségiek csoportja arról váltott szót, hogy a muszlim vezetők mit tehetnek a béke helyreállításáért az országban. A különböző egyházak képviselői pedig aláhúzták, hogy a vallási toleranciát közös értéknek tekintik a vallási indíttatású támadások ellenére.⁶⁸ Csádban a kormány mind a muszlim, mind a keresztény ünnepeket nemzeti ünnepnapként tartja számon.⁶⁹ Nigerben ösztönözték a prédikátorokat, hogy

⁶³ BUC 2014.

⁶⁴ FOX 1998.

⁶⁵ FERNANDEZ 2021: 367–388.

⁶⁶ U.S. Department of State 2023b.

⁶⁷ U.S. Department of State 2023c.

⁶⁸ U.S. Department of State 2023d.

⁶⁹ U.S. Department of State 2023e.

a nemzeti egység, a békés egymás mellett élés és a testvériség fontosságát emeljék ki beszédeikben.⁷⁰ Dél-Szudánban a vallási szervezetek együttműködtek a hatóságokkal annak érdekében, hogy sikerüljön az erőszakot megfékezni. Békeépítő kezdeményezéseket is indítottak a felekezetek közötti viták és az etnikai feszültségek csillapításaért. Ezen túl a katolikus, protestáns és muszlim hazai és nemzetközi szervezetek gyakran nyújtottak menedéket az erőszak elől menekülőknél. Például katolikus és protestáns szervezetek Unity és Felső-Nílus államokban segítettek a belső menekülteket.⁷¹ Mozambikban is muszlim és keresztény csoportok együtt nyújtottak összehangolt segítséget a belső menekültek számára, valamint közösen ítélték el az erőszakot. Ezenkívül a muszlim vezetők hangsúlyozták, hogy az iszlámra való hivatkozás az erőszakos cselekedet elkövetésekor nem áll összhangban a hit alapelveivel.⁷² Elefántcsontpart számos keresztény felekezete kísérte figyelemmel a gyűlöletkeltő megszólalásokat, és olyan képzést indítottak, amely segít a szélsőségeség megelőzésében, leküzdésében. Az Elefántcsontparti Vallások Békeszövetsége (Alliance of Religions for Peace in Cote d'Ivoire) pedig a választások előtt intett nyugalomra, és felszólította a médiát, hogy az elfogulatlanul tudósítson, valamint az állampolgárokat, hogy tartsák tiszteletben a kialakuló eredményeket.⁷³ Ciprus főbb vallási vezetői rendszeresen találkoznak a ciprusi békefolyamat vallási keretein belül, és kiállnak a vallásszabadság megélése mellett.⁷⁴ Bosznia-Hercegovinában a vallási vezetők együtt emeltek szót azon törvény minél sürgősebb meghozatala érdekében, amely az 1946 és 1965 között elkobzott ingatlanok visszaszerzésére vonatkozó követeléseket rendezné.⁷⁵ Ghánában a muszlim és a keresztény vezetők folyamatos párbeszédet folytatnak egymással a vallással kapcsolatos kérdésekről és a nehézségek leküzdésének lehetőségeiről.⁷⁶ Jordániában több vallási kisebbségnek parlamenti képviselője van, és a király egyeztetett különböző keresztény felekezetek vezetőivel.⁷⁷ Szaúd-Arábiában a kormány felülvizsgáltatta az iskolai tankönyveket, és eltávolított azokat a részeket, amelyek negatív fényt vetnek az iszlámon kívüli vallások híveire. Az új tankönyvek a béke és a tolerancia fontosságát hangsúlyozzák. Ezenkívül elkezdtek, majd folytatták az erőszakos dzsihádra és a mártíromságra vonatkozó példák eltávolítását.⁷⁸ Az Egyesült Arab Emírségekben megnyílt az Ábrahám Család Háza Abu Dhabiban, amelyben egy templom, egy mecset és egy külön erre a célra épített zsinagóga található. Így igyekeznek kifejezni az ábrahám vallások három ágának kapcsolatát. Az a döntés is megszületett, hogy az általános és középiskolákban tanítani fogják a holokausztot.⁷⁹ Katarban a Dohai Nemzetközi Vallások Párbeszéd Központ jelentős szerepet tölt be a kapcsolatépítésben és a közös gondolkodásban a keresztény, a zsidó és a muszlim vezetők között.

⁷⁰ U.S. Department of State 2023f.

⁷¹ U.S. Department of State 2023g.

⁷² U.S. Department of State 2023h.

⁷³ U.S. Department of State 2023i.

⁷⁴ U.S. Department of State 2023j.

⁷⁵ U.S. Department of State 2023k.

⁷⁶ U.S. Department of State 2023l.

⁷⁷ U.S. Department of State 2023m.

⁷⁸ U.S. Department of State 2023n.

⁷⁹ U.S. Department of State 2023o.

Cél a vallásközi párbeszédre a vallásközi együttműködésre való áttérés ösztönzése.⁸⁰ Bahrein magas szinten igyekszik tenni a vallásközi párbeszéd előmozdítása érdekében. Az ország uralkodója járt a Vatikánban, ahol megvitatta a pápával a vallási csoportok békés együttélését előmozdító lehetőségeket.⁸¹ Ugyanakkor Ferenc pápa is ellátogatott a Bahreini Királyságba, 39. apostoli útját szánva a kapcsolatok fejlesztésére.⁸² A pápalátogatás relikviáit az Interparlamentáris Unió közgyűlésére érkező delegációk is megtekinthették, valamint felkereshették a vizitáció különböző helyszíneit.

A jelentések többször hangsúlyozzák a vallási vezetők szerepét a vallási intolerancia elleni küzdelemben és a béke előmozdításában. Mali, Csád, Dél-Szudán, Elefántcsontpart, Bosznia-Hercegovina és Mozambik esetében ezt külön is megemlítik.

Következtetések

Régóta folyik a disputa a vallás és az erőszak kapcsolatáról, amelynek új lendületet adtak a 2001. szeptember 11-én elkövetett terrortámadások. Vannak elemzők, akik genetikusnak tartják a vallás és az erőszak kapcsolatát, mások szerint ez az állítás végletesen leegyszerűsítő. Ahogy az erről alkotott véleményekben, úgy az állam és az egyház kapcsolatában is eltérések mutatkoznak. A nyugati társadalmakban a felvilágosodás elérte az állam és az egyház szétválasztását és a szekuláris állam létrejöttét. A nem nyugati társadalmak sokaságában ez nem történt meg. A modernizmus és az azt felerősítő globalizáció azonban senkit sem került el. Ugyanakkor ezekre a folyamatokra az egyes közösségek, országok eltérő módon tudtak reagálni. A nyugatiak inkább az előnyeit élvezik, míg a nem nyugatiak közül sokan a hátrányait szenvedték, szenvedik el. A marginalizálódás, a megalázottság és a veszélyeztetettség érzése az egyéneket és a közösségeket is érintette. Ezt fokozta a nemzetállamok szerepének eróziója, a nemzetközi együttműködés gyengülése, amely tovább csökkenti a biztonság percepcióját. Az egzisztenciális bizonytalanság fogódzók és menekülési útvonalak keresésére ösztönöz, amelyeket a vallás képes szolgáltatni. Mindez deszekularizációs folyamatokhoz vezetett világszerte, és táptalajul szolgált az erőszakos szélsőségeség, így az erőszakos vallási szélsőségeség kialakulásához is. A békefenntartó, válságreagáló műveletek sokszor olyan területeken zajlanak, ahol a vallásnak jelentős szerepe van a mindennapokban, és a szélsőségeség is gyakran megjelenik. Ezt mindenképpen figyelembe kell venni a missziók megtervezése és végrehajtása során, különös tekintettel a személyi állomány biztonságára.

A bizonytalanság és a veszélyeztetettség érzését a jövőben is sok biztonsági kihívás erősítheti. A globális irreguláris migráció, a terrorizmus, az éghajlatváltozás, a fegyverek és a tömegpusztító eszközök proliferációja, a kibertámadások, a gazdasági válság, az egészségügyi járványok, a humanitárius válságok, a fegyverkezési verseny, a bűnszervezetek és a magáncégek (nem kormányzati szervezetek) befolyásának növekedése várhatóan továbbra is meghatározó lesz a globális biztonság tekintetében. Ezekon túl számos, az országokat, közösségeket speciálisan érintő biztonsági tényező

⁸⁰ U.S. Department of State 2023p.

⁸¹ U.S. Department of State 2023r.

⁸² P. VÉRTESALJAI 2022.

felmerülhet. Meglétük nem kedvez sem a békének, sem az együttműködésnek és az elfogadásnak, amit a globális békeindex, a konfliktusbarométer és a vallási üldöztetést és diszkriminációt mutató számok is alátámasztanak.

A verseny fokozódik az egyének, a nemzetek és az országok között, ami gyakran fegyveres konfliktusokban is megnyilvánul. Az ENSZ számos programot dolgozott ki, amelyek az emberiség békéjét szolgálják, és 1948 óta vesz részt békefenntartó műveletekben.

A biztonsági kihívások megléte és várható erősödése a békefenntartó, válságreakáló műveletek folytatását, nagy valószínűséggel számuk növekedését eredményezi. Ekkor azonban felmerülnek a jelenlegi és a jövőben várhatóan növekvő számú békefenntartó műveletek fenntarthatósági kérdései. Ezek nem csupán a műveletek politikai, katonai, gazdasági és emberi erőforrást érintő fenntarthatóságára vonatkoznak, hanem az általuk nyújtott segítség fenntarthatóságára is. Az esetlegesen sikertelen missziók rontják a műveletek és az azokat végrehajtók iránti bizalmat, valamint hitelességi, legitimációs kérdéseket vehetnek fel velük kapcsolatban a fogadó ország, a helyben élő lakosság körében. Ha feltételezzük a kapcsolatot a létbizonytalanság, a társadalmi instabilitás és az új kapaszkodók iránti – sok esetben a vallás iránti – igény között, valamint figyelembe vesszük, hogy a szélsőségeség sokszor lehet a modernizmus és a globalizáció kudarcai miatt elszenvedett hátrányra adott egyfajta válasz, akkor ebből két dologra következtethetünk. Az egyik, hogy a jövőben fokozódik a vallás szerepe a globalizáció miatt leszakadó térségekben, ami a szélsőségek gyakoriságát is eredményezheti. A másik, hogy ha csökkentjük a bizonytalanságot okozó tényezőket, növeljük a biztonságérzetet és a társadalmak ellenálló képességét, akkor a szélsőséges megnyilvánulások száma csökkenthető.

Azonban ez utóbbi nem képzelhető el az országok, a nemzetek és az egyének összefogása nélkül. Mindezek miatt nő a társadalmak, a közösségek béketeremtő szerepe, a békét hirdető egyházak irány- és példamutatása. Fontos és egyre fontosabb lesz bevonásuk a jó gyakorlatok kialakításába, megvalósításába. Megismerésükre és a velük való együttműködésre a békefenntartó műveletek során érdemes odafigyelni.

Felhasznált irodalom

- BODA, Mihály (2020): Peacekeeper's Autonomy and Military Authority. *AARMS*, 19(2), 65–78. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2020.2.5>
- BOUTROS-GHALI, Boutros (1992): *An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping. Report of the Secretary-General Pursuant to the Statement Adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992*. New York: UN Department of Public Information. Online: <https://digitallibrary.un.org/record/145749?v=pdf>
- BUC, Philippe (2014): A középkor lenyomata: a szent háború. *Világtörténet*, 36(4), 557–578.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1917) [1832]: *A háborúról*. Budapest: Athanaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.

- Compass – Manual for Human Rights Education with Young People [é. n.]: *The International Covenant on Civil and Political Rights*. Online: <https://www.coe.int/hu/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights>
- European Union (2025): *Missions and Operations*. Online: https://www.eeas.europa.eu/eeas/missions-and-operations_en
- FERNANDEZ, S. Eleazar (2021): Violent Extremism in a Globalized World: A Threat to the Common Good. In BROCK, Rita Nakashima – LIEW, Tat-siong Benny (szerk.): *Theologies of the Multitude for the Multitudes: The Legacy of Kwok Pui-Lan*. [H. n.]: Claremont Press, 367–388. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctv2b07vtb.23>
- FOX, Jonathan (1998): The Effects of Religion on Domestic Conflicts. *Terrorism And Political Violence*, 10(4), 43–63. Online: <https://doi.org/10.1080/09546559808427481>
- GAZDAG Ferenc – REMEK Éva (2018): *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Heidelberg Institute for International Conflict Research (2024): *Conflict Barometer 2023*. Online: https://hiik.de/wp-content/uploads/2024/12/coba23_v3.pdf
- Institute for Economics & Peace (2023): *Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex World*. Online: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>
- Institute for Economics & Peace (2025): *Global Peace Index 2025*. Online: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2025/06/Global-Peace-Index-2025-web.pdf>
- Inter-Parliamentary Union (2023a): *146th Assembly and Related Meetings*. Online: <https://www.ipu.org/event/146th-assembly-and-related-meetings>
- Inter-Parliamentary Union (2023b): *Marrakesh Communiqué*. Online: <https://www.ipu.org/event/parliamentary-conference-interfaith-dialogue#event-sub-page-documents/>
- Inter-Parliamentary Union (2025a): *Parliamentarians Worldwide Unite in Rome to Champion Interfaith Dialogue*. Online: <https://bit.ly/3O0DGs3>
- Inter-Parliamentary Union (2025b): *Rome Communiqué*. Online: <https://www.ipu.org/impact/peace-and-security/interfaith-dialogue>
- JUERGENSMEYER, Mark (2001): Terror in the Name of God. *Current History*, 100(649), 357–361. Online: <https://doi.org/10.1525/curh.2001.100.649.357>
- JUHÁSZ Krisztina (2019): *Biztonságpolitika a 21. században 6. lecke*. Online: <https://bit.ly/4uNW344>
- Kiss Zoltán László (2015): *Válságreagáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- KOVÁCS Dániel (2024): A háborúban álló Libanontól a forrongó Balkánig – Magyar katonai missziók a világban. *Növekedés*, 2024. november 12. Online: <https://bit.ly/4t9Ld6V>
- LYNCH, Cecelia (2014): A Neo-Weberian Approach to Studing Religion and Violence. *Millennium: Journal of International Studies*, 43(1), 273–290. Online: <https://doi.org/10.1177/0305829814541506>
- North Atlantic Treaty Organization (2025): *NATO Operations and Missions*. *Nato.int*, 2025. július 30. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm

- Open Doors (2025a): *World Watch List 2025*. Online: <https://www.opendoors.org/en-US/persecution/countries/>
- Open Doors (2025b): *World Watch List 2025 – Advocacy Report*. Online: <https://www.opendoors.org/persecution/WWL-2026-International-Advocacy-Report.pdf>
- Open Doors (2025c): *World Watch List 2025 with Comparison to WWL 2024*. Online: <https://www.opendoors.org/research-reports/wwl-documentation/WWL-2025-Table-of-Scores-and-Ranks-FINAL>
- Országgyűlési Könyvtár (2022): Az ENSZ szerepe a globális béke fenntartásában. *Könyvtar.parlament.hu*, 2022. június 15. Online: <https://bit.ly/41pBmOn>
- Országgyűlési Könyvtár (2023): 75 éves az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata. *Könyvtar.parlament.hu*, 2023. december 12. Online: https://konyvtar.parlament.hu/nyitolarp/-/asset_publisher/LFDc8ychJkfW/content/75-eves-az-emberi-jogok-nyilatkozata
- P. VÉRTESALJAI László SJ (2022): Ferenc pápa elindult 39. apostoli útjára, a Bahreini Királyságba. *Vatican News*, 2022. november 3. Online: <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2022-11/papa-latogatas-bahrein-indulas-roma-fiumicino-parbeszed-islam.html>
- PHILLIPS, Charles – AXELROD, Alan szerk. (2005): *Encyclopedia of Wars*. Facts on File. New York.
- RECORD, Jeffrey (2003): *Bounding the Global War on Terrorism*. [H. n.]: US Army War College Press.
- SANTOR, Emily Beth (2017): The Dehumanizing Illusion of Religion-and-Violence Arguments. *Relics, Remnants, and Religion: An Undergraduate Journal in Religious Studies*, 2(2), 1–11.
- SAPOSNYIKOV, Borisz Mihajlovics (1976): *Hadtudományi írások*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- SINGH, Sonali (2015): Modernity, Violence and Islam. *The Indian Journal of Political Science*, 76(2), 186–194.
- United Nations (2023): *Our Common Agenda Policy Brief 9. A New Agenda for Peace*. Online: https://www.un.org/climatesecuritymechanism/sites/default/files/2025-06/our-common-agenda-policy-brief-new-agenda-for-peace-en_0.pdf
- United Nations [é. n.]: *A New Agenda for Peace*. Online: <https://dppa.un.org/en/a-new-agenda-for-peace>
- United Nations Peacekeeping [é. n.]: *Where We Operate*. Online: <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate>
- U.S. Department of State (2023a): *International Religious Freedom Reports*. Online: <https://www.state.gov/international-religious-freedom-reports/>
- U.S. Department of State (2023b): *International Religious Freedom Reports, India*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/india/>
- U.S. Department of State (2023c): *International Religious Freedom Reports, Mali*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/mali/>

- U.S. Department of State (2023d): *International Religious Freedom Reports, Burkina Faso*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/burkina-faso/>
- U.S. Department of State (2023e): *International Religious Freedom Reports, Chad*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/chad/>
- U.S. Department of State (2023f): *International Religious Freedom Reports, Niger*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/niger/>
- U.S. Department of State (2023g): *International Religious Freedom Reports, South-Sudan*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/south-sudan/>
- U.S. Department of State (2023h): *International Religious Freedom Reports, Mozambique*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/mozambique/>
- U.S. Department of State (2023i): *International Religious Freedom Reports, Côte d'Ivoire*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/cote-divoire/>
- U.S. Department of State (2023j): *International Religious Freedom Reports, Cyprus*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/cyprus/>
- U.S. Department of State (2023k): *International Religious Freedom Reports, Bosnia and Herzegovina*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/bosnia-and-herzegovina/>
- U.S. Department of State (2023l): *International Religious Freedom Reports, Ghana*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/ghana/>
- U.S. Department of State (2023m): *International Religious Freedom Reports, Jordan*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/jordan/>
- U.S. Department of State (2023n): *International Religious Freedom Reports, Saudi Arabia*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/saudi-arabia/>
- U.S. Department of State (2023o): *International Religious Freedom Reports, United Arab Emirates*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/united-arab-emirates/>
- U.S. Department of State (2023p): *International Religious Freedom Reports, Qatar*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/qatar/>
- U.S. Department of State (2023r): *International Religious Freedom Reports, Bahrain*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/bahrain/>
- VIDA Csaba (2023): 2023 várható eseményei. A sorsfordító év? *Felderítő Szemle*, 22(1), 7–31.

Jogi forrás

H.R.2431 – International Religious Freedom Act of 1998. Online: <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/2431>